Cezary Buśko
*Wrocław*

# RYNEK – CENTRUM ŚREDNIOWIECZNEGO WROCŁAWIA

Najistotniejszym zapewne elementem pojmowania i organizowania przestrzeni przez człowieka jest nadawanie jej poszczególnym elementom określonych znaczeń. Przestrzeń społeczna – a więc ta, w której obrębie realizowana jest różnoraka aktywność ludzka – w odróżnieniu od przestrzeni fizycznej nie jest homogenicznym bytem. W celu zapewnienia sobie maksymalnej skuteczności w realizowaniu określonych przedsięwzięć, społeczności ludzkie odpowiednio kształtują przestrzeń, gdzie każdy jej fragment w zależności od przypisanych mu funkcji ma odmienną wartość i znaczenie. Najważniejszymi elementami są tutaj:

1 – granica, wydzielająca i oddzielająca obszar określonej aktywności,

2 – centrum, organizujące całą przestrzeń, regulujące zasady aktywności oraz spełniające najistotniejsze z punktu widzenia danej społeczności funkcje;

Jedną z takich specyficznie ukształtowanych form przestrzeni społecznej przeznaczonych do zaspokajania ściśle określonych potrzeb jest średniowieczne miasto, a jednostkowym przykładem, będącym przedmiotem niniejszego wystąpienia – średniowieczny Wrocław.

Granice wydzielające z otaczającej przestrzeni ten ośrodek miejski jeszcze do dziś są wyraźnie widoczne. Tworzy je zewnętrzna fosa, w średniowieczu sprzężona z wysokim murem obronnym. Ten system umocnień tworzył nie tylko utrwaloną w materialny sposób granicę, lecz posiadał właściwą sobie symbolikę. Oddzielenie dwóch odmiennych światów (bo przecież to właśnie „miejskie powietrze czyniło człowieka wolnym") podkreślano wysokimi basztami, okazałymi systemami bramnymi, czy też umieszczanymi nad wjazdami sentencjami. Świadomość symbolicznego znaczenia umocnień musiała być wśród wrocławskich mieszczan znacznie ugruntowana, gdyż nie na darmo, aby ich upokorzyć Bolko I dokonał w 1296 r. wjazdu do miasta nie przez bramy, lecz przez specjalnie do tego celu wykonany wyłom w murze.

Spoglądając z zewnątrz na miejskie umocnienia, wyraźnie zauważamy ich pozytywną konotację, przejawiającą się w wystawności konstrukcji oraz nadawaniu jej znaczenia granicy oddzielającej odmienne światy. Z kolei patrząc na nie od strony wnętrza miasta, napotykamy na sytuację diametralnie odmienną – tu obszary przymurne generalnie były negatywnie wartościowane, o czym świadczy koncentracja najuboższych warstw mieszczańskich czy też lokowanie w ich sąsiedztwie takich obiektów, jak siedziba kata czy dom publiczny.

Jeszcze w innej perspektywie rozpatrywać należy centralny plac miejski – rynek. Jego znaczenie już od momentu lokacji miasta było wyjątkowe, bo właśnie od rozmierzenia rynku rozpoczynano organizację przestrzeni miejskiej. Jak dowodzą źródła pisane stanowił on centrum przestrzenne, komunikacyjne, administracyjne, społeczne i gospodarcze. Nie bez znaczenia dla funkcjonowania społeczności miejskiej była także jego rola symboliczna i kultowa (Morawski 1992; Urbańczyk 1992). Były to funkcje najistotniejsze z punktu widzenia społeczności miejskiej, a ich spełnienie wymagało odpowiedniego zorganizowania przestrzeni rynkowej, czyli wypełnienia jej niezbędną infrastrukturą.

Rynek wrocławski należy do największych tego typu średniowiecznych założeń w Europie (172 × 207 m).

Ryc. 1. Rynek i okolice. Fragment planu z 1562 roku.

Rozmierzono go na płaskim, lekko ku południowi opadającym terenie, o średniej wysokości ok. 117 m n.p.m. (Buśko 1999a). W jego północno-zachodnim narożu znajdowało się najprawdopodobniej niewielkie wyniesienie zniwelowane w momencie lokacji. Obszar ten penetrowany był jeszcze przed założeniem regularnie rozplanowanego organizmu miejskiego. Świadczą o tym (odkryte przy południowo-wschodniej ścianie tretu) jamy o nieokreślonym charakterze, zawierające XII-wieczny materiał ceramiczny oraz relikty pracowni rogowniczo-kościarskiej, funkcjonującej w 1. poł. XIII wieku w rejonie dzisiejszych Sukiennic (Wiśniewski 1993). Najprawdopodobniej obiekty te tworzyły zachodnie peryferia skupiska osadniczego z centrum w okolicy placu Nowy Targ.

Ulokowany prawie w geometrycznym centrum miasta rynek stanowił węzeł komunikacyjny, w którym zbiegały się ulice prowadzące do głównych bram, a dodatkowe ciągi komunikacyjne wyprowadzono mniej więcej ze środków pierzei wschodniej, północnej i południowej (ryc. 1). Charakteryzują się one asymetrycznym przebiegiem w stosunku do regularnie rozplanowanego staromiejskiego założenia. Nieutwardzona powierzchnia placu znacznie utrudniała komunikację tak pieszą, jak i kołową. Próbując zaradzić tym niedogodnościom, wysypywano na rynek gruz pozostały z budowy lub rozbiórki ceglanych domów, pokrywano go czystym piaskiem i luźno ułożonymi dranicami. Jedynie w jego południowo-wschodnim narożu zidentyfikowano powstałą w XIII w. solidną nawierzchnię z dębowych dranic wspartych na legarach. Znaczne natężenie ruchu spowodowało konieczność skonstruowania bardziej trwałych nawierzchni, czego dokonano już na przełomie XIII i XIV w. układając przy wschodniej i zachodniej pierzei kamienne bruki (Buśko 1999) (ryc. 2), a nieco później wyłożono kamieniem południową część placu.

W obrębie bloku śródrynkowego zlokalizowano siedzibę władz miejskich, mieszczącą się w murowanych budynkach ratusza (Czerner, Lasota 1999, tam dalsza lit.). Posiadały one własne znaczenia symboliczne, podkreślające jednakże centralność rynku (np. Zlat 1997; Jakimowicz 1997). Także tutaj stanął główny „dom towarowy" – sukiennice, składające się pierwotnie z czterech budynków podzielonych na 42. komory (Czerner, Lasota 1998). Pomiędzy tretem a pierzejami rynku znajdowały się także liczne stałe oraz przenośne punkty sprzedaży (Goliński 1997). Na placu zachodnim funkcjonowała Wielka Waga (Bresch 1998), a przed wschodnią ścianą Ratusza znajdował się pierwotnie plac sądowy, na którym ustawiono pręgierz (Buśko, Trzciński w druku).

Kumulacja w jednym miejscu wymienionych funkcji miała wpływ na atrakcyjność 36. przyrynkowych parcel osiągających szerokość 60 stóp, zamieszkiwanych przez najbogatszych i najbardziej wpływowych przedstawicieli społeczności miejskiej. Dzięki temu już ok. poł. XIII w. pierzeje wrocławskiego rynku zabudowane zostają murowanymi domami mieszkalnymi, co samo w sobie stanowiło ewenement w tej części Europy (Chorowska 1994). Były to budowle 2-3 kondygnacyjne, posiadające pierwszą kondygnację o wysokości 2,6-3,2 m, najczęściej zagłębioną w podłoże - w skrajnych przypadkach do około 1/3 swej wysokości. Wejście do przyziemia zapewniały otwory drzwiowe umieszczane tak z frontu, jak i od strony podwórza. Komunikacja z piętrami wyższymi odbywała się za pomocą drewnianych, drabiniastych schodów dostawianych od zewnątrz do tylnej ściany budynku.

Przestrzeń rynkowa nie była swoistą patrycjuszowską enklawą. Fakt, iż stanowiła ona centrum przestrzeni miejskiej powodował, że było to miejsce

Ryc. 2. Bruk w zachodniej części rynku (fot. archiwum)

spotkań wszystkich grup społecznych uczestniczących w życiu średniowiecznego miasta. Co więcej, w miarę upływu czasu także i ubożsi mieszczanie wprowadzali się na rynek, zajmując adaptowane do celów mieszkalnych różnorakie pomieszczenia znajdujące się w obrębie zabudowy bloku śródrynkowego (Goliński 1997, s. 29-30).

Prowadzone w latach 1995-97 badania na wrocławskim rynku (Buśko 1998), obejmujące gęstą sieć wykopów liniowych związanych z wymianą instalacji podziemnych, pozwoliły na rozpoznanie układów stratygraficznych zalegających w różnych miejscach placu. Umożliwiło to identyfikację niektórych elementów zabudowy (Buśko 2000) oraz rozpoznanie przemian zachodzących w zagospodarowaniu przestrzeni rynkowej od poł. XIII po koniec XIV w. (Buśko 1999).

Spośród urządzeń handlowych najlepiej zachowane pozostałości obiektów uznanych za kramy zidentyfikowano naprzeciwko kamienicy Rynek 2 oraz przy południowo-zachodnim i północno-wschodnim narożniku bloku śródrynkowego. Reprezentowały one dwa typy konstrukcyjne. Pierwszy (ryc. 3) charakteryzował się następującymi elementami:

1 – wkopaniem drewnianej ramy w podłoże;

2 – brakiem wiązań narożników konstrukcji;

3 – wypełnianiem wnętrza ramy czystym piaskiem lub kamiennym brukiem;

4 – długością podwalin oscylująca w granicach 4 m;

5 – brakiem elementów związanych z konstrukcją ścian i dachu;

Z uwagi na ograniczony zasięg wykopów odkrywane na Rynku konstrukcje drewniane rozpoznawano w bardzo ograniczonym zakresie. Dlatego też za warunek wystarczający do uznania innych obiektów za kramy przyjęto obecność okołkowanej ramy wkopanej w podłoże, rozdzielającej jednostki stratygraficzne o odmiennej strukturze (np. mierzwę od piasku). Niekiedy nad konstrukcją drewnianą lub w jej bezpośrednim sąsiedztwie zalegały pokłady gruzu fachwerkowego, interpretowanego jako relikty ścian zniszczonych przez pożar.

Wymienione kryteria spełnia kilka obiektów zidentyfikowanych w obrębie wykopu, zlokalizowanego przy północnej pierzei Rynku. Ich obecność zanotowano naprzeciwko kamienic Rynek 44, 53 i 55. Z kolei w odległości około 8 m od frontu kamienicy nr 41 stwierdzono obecność drewnianej podłogi zalegającej na warstwie czystego piasku.

Jak dotychczas analogiczny obiekt odkryto we Wrocławiu jedynie na parceli Więzienna 10 (jednostka stratygraficzna 59/10) w nawarstwieniach datowanych na 3. ćw. XIII w. Był to budynek zatylny o długości 3,6 m i szerokości w granicach wykopu 2,2 m. Okołkowaną ramę wypełniał czysty piasek, a poziom użytkowy budynku tworzyła warstwa ubitej, surowej gliny (Piekalski 1999, s. 38).

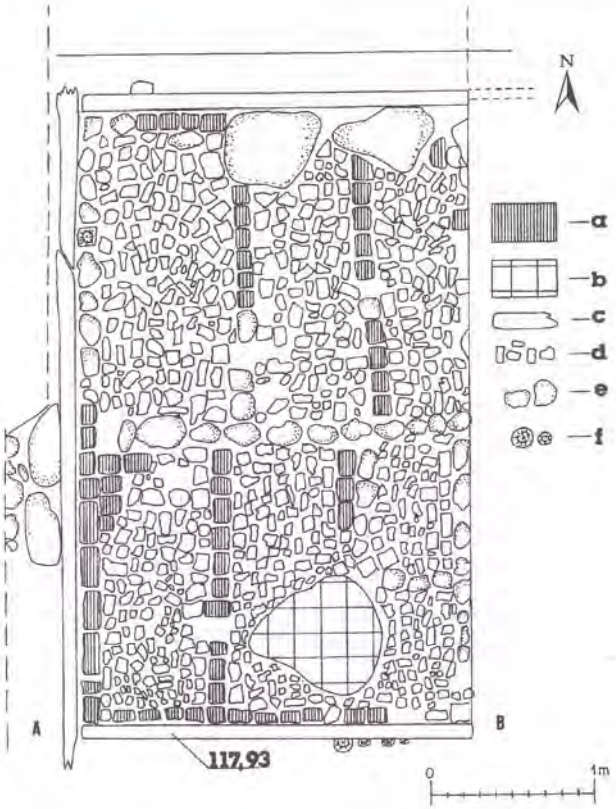


Ryc. 3. Plan kramu odsłoniętego w zachodniej części rynku: a – cegła; b – próchnica; c – drewno; d – kamień łamany; e – otoczaki; f – kołki (rys. L. Berduła)

Drugi typ konstrukcyjny reprezentowany jest przez jeden kram odsłonięty przy północno-wschodnim narożniku bloku śródrynkowego[1]. Wzniesiono go w konstrukcji szkieletowej, wypełniając ściany pionowo ułożonymi dranicami. W porównaniu do wyżej omówionych z pewnością był to budynek o solidniejszej konstrukcji, nie odbiegającej od stosowanej przy wznoszeniu domów mieszkalnych.

Relacje przestrzenne zachodzące między kramami zlokalizowanymi przy zachodniej ścianie bloku śródrynkowego pozwalają przypuszczać, że analogicznie jak w przypadku Sukiennic, Kramów Bogatych czy też Szmatruza, obiekty te wchodziły w skład dłuższego ciągu kamer, w tym przypadku zorientowanego w linii północ–południe. Kolejny ciąg, zorientowany w linii wschód–zachód rekonstruować możemy wzdłuż północnej pierzei Rynku. Odmiennie od

[1] Badania T. Płonki i A. Wiśniewskiego.

Ryc. 4. Odpady z produkcji kościanych okładzin (fot. T. Gąsior)

Ryc. 5. Fragment kościanej okładziny (fot. T. Gąsior)

śródrynkowych obiektów murowanych łączyły się one ze sobą krótszymi, a nie dłuższymi ścianami. Powierzchnia drewnianych kramów, nie mniejsza niż 12 m$^2$, jest porównywalna z powierzchnią np. Kramów Bogatych czy też pomieszczeń wewnątrz Szmatruza, wyraźnie zaś odbiega od rozmiarów kramów sukienniczych.

Próbując zidentyfikować właścicieli kramów, a co za tym idzie określić charakter prowadzonej w nich działalności, musimy w głównej mierze zwrócić się w stronę źródeł historycznych, gdyż brak warstw użytkowych we wnętrzach tych obiektów nie pozwala na rozstrzygnięcie tej kwestii metodami archeologicznymi. Jedynie liczne odpady, pochodzące z produkcji rogowych i kościanych okładzin (ryc. 4), oraz gotowe wyroby (ryc. 5), odkryte przy północno-zachodnim narożniku bloku śródrynkowego (Jastrzębski 1999, s. 90), mogą być świadectwem obecności w tym miejscu kramów siodlarzy, poświadczonych w źródłach pisanych (Goliński 1977, s. 25). Co więcej, przyjąć musimy, że w obrębie kramów prowadzili nie tylko sprzedaż, lecz także i działalność wytwórczą[2].

Bartłomiej Stein w swym opisie Wrocławia z 1512 r. tak opisuje rozmieszczenie stoisk handlowych: *Na jednym rogu wschodniego boku Rynku handlują zbożem, na drugim miodem i woskiem. Od tego nadano im odpowiednie nazwy. Inne towary też mają swoje stałe miejsca sprzedaży, które wzięły od nich swe nazwy... Północna strona wewnętrznego czworoboku zabudowana jest domostwami różnych rzemieślników. Częściowo niskie i drewniane, psują cały jej wygląd. Inne, zbudowane z cegieł i nieco za wysokie, wcale nie szpecą widoku... Pozostałą część brakującą do wypełnienia wewnętrznego prostokąta [zabudowy tretu], ponieważ Ratusz rozciąga się tylko na połowie długości boku, zajął plac, na którym znajduje się targ rybny – tak się to miejsce nazywa* (Stein 1995, s. 21-22).

Z *...częściowo niskimi i drewnianymi...* domostwami łączyć możemy szkieletowy budynek odsłonięty przy północno-wschodnim narożniku tretu. Z kolei ostatnia wzmianka potwierdza trwanie w jednym miejscu kramów śledziarzy, wzmiankowanych już w 1417 r. i uwidocznionych na planie Weinera z 1562 r. (nazwa Targ Rybny – *forum piscium* pojawia się w rachunkach miejskich w 1356 r. (Henricus Pauper 1860, s. 86). W księdze czynszów pochodzącej z połowy XV w. zanotowano obecność 7. bud śledziowych (Haringbawden) (Goliński, Żerelik 1992, s. 446). Niestety, w wykopach zlokalizowanych w rejonie identyfikowanym z Targiem Rybnym nie stwierdzono obecności konstrukcji drewnianych, które bezspornie można byłoby łączyć z kramami.

W zachodniej części Rynku odbywały cotygodniowe targi i jarmarki, składowano różnorodne towary i handlowano wełną (Goliński 1997, s. 26). Tutaj też znajdować się miały budy handlarzy łojem (Smehrbawden) (Goliński, Żerelik 1992a, s. 21, przyp. 48), a w pobliżu kościoła św. Elżbiety tzw. tendilmarkt, czyli targ starzyzną. W tym też rejonie lokalizuje się miejsce sprzedaży mąki.

W północnej części Rynku znajdowały się budy nożowników, a u wylotu ul. Więziennej mieścił się targ otrąb. Cała jego północna strona nosiła nazwę targu łakoci – od sprzedawanych tu towarów spożywczych. W tym miejscu odbywała się także wolna sprzedaż chleba i mięsa.

Plac wschodni okupowali grzebieniarze, tokarze, rękawicznicy, kapelusznicy i handlarze dziczyzną, a w południowo-wschodnim narożu znajdował się targ zbożowy (Goliński 1997, s. 26).

Należy jednak postawić pytanie, na ile informacje zaczerpnięte z XIV- i XV-wiecznych źródeł pisanych możemy odnosić do odkrytych reliktów kramów, gdyż na podstawie dostępnych danych, głównie wstępnej analizy materiału ceramicznego oraz pozycji

[2] Do 1783 odpadów odkrytych w tym rejonie doliczyć należy zapewne także i 456 dalszych, chyba jednak mylnie zaliczonych do odpadów, pochodzących z produkcji grzebieni (Jastrzębski 1999, s. 90).

stratygraficznej omawianych obiektów, okres ich funkcjonowania umieścić należy w końcu XIII-pocz. XIV w.

O dziwo, pozyskane zabytki ruchome, które wiązać możemy z handlem, są stosunkowo nieliczne. Należą do nich pojedyncze monety (3 XIII-wieczne brakteaty i 1 XV-wieczny halerz oraz 1 liczman), ramię wagi szalkowej (ryc. 6), fragmenty łańcuszków do zawieszania szalek wagi (ryc. 7), plomba do znakowania towarów (ryc. 8) oraz ołowiany odważnik w miedzianej koszulce. Nie można wykluczyć, że koncentracja znalezisk grzebieni (58%) we wschodniej części rynku jest świadectwem funkcjonowania w tym rejonie kramów grzebieniarzy poświadczonych w źródłach pisanych (Jastrzębski 1999, s. 96). Prawdopodobnie naczynia klepkowe (Wysocka 1999, passim) oraz ceramiczne służyły jako opakowania towarów sypkich bądź płynnych.

Kolejnym elementem związanym z handlem, lecz już o szerszym znaczeniu, bo hurtowym, była Wielka Waga. Wzmiankowana w źródłach pisanych od 1273 r., do początków XIV w. zwana była *pensa plumbi* lub blywage, a dopiero w 1332 r. znajdujemy określenie woghus (ważnica) sugerujące, że znajdowała się ona w wydzielonym budynku. Na podstawie wyobrażenia widocznego na planie Weinera, Wielka Waga zgodnie lokalizowana jest przez historyków u wylotu ul. Sukiennice na zachodnią część Rynku. W trakcie prowadzonych w tym rejonie badań wykopaliskowych odsłonięto czworoboczny bruk o powierzchni 0,35 m$^2$, ułożony z otoczaków łączonych zaprawą z widocznymi grudkami niedolasowanego wapna. Konstrukcję tę zinterpretowano jako podstawę jednego z drewnianych słupów, na których wspierało się zadaszenie XIV-wiecznej Wielkiej Wagi (Bresch 1998). W 1571 r. zastąpione zostało ono ceglanym pawilonem o wymiarach 6,05 × ok. 7-7,5 m, wzniesionym na fundamencie filarowo-łękowym i zorientowanym w linii północ–południe. Na podstawie ryciny H. Mützla z 1824 r. opisano go jako *...[budynek] wzniesiony na planie kwadratu ... Na każdym narożniku ustawiono kwadratowy filar, między nimi przerzucono półkoliste arkady. Wewnątrz budynku, otwartego na cztery strony, zawieszona była duża, dwuramienna waga. Wychodzący z kwadratowego rzutu dach przechodził w regularny ośmiobok. Na spiralnych kolumienkach ośmiobocznej, ażurowej latarni założono baniasty, lecz spłaszczony hełm, zakończony gałką i chorągiewką. Nad jedną z arkad znajdowała się tabliczka z datą 1571. Wysokość dolnej murowanej części wynosiła około 5 m.* (Czerner 1976, s. 39).

Ryc. 6. Ramię wagi szalkowej (fot. T. Gąsior)

Ryc. 7. Łańcuszki wagi szalkowej (fot. T. Gąsior)

Ryc. 8. Plomba towarowa (fot. T. Gąsior)

W 1769 r. do budynku dostawiono drewniany domek wagowego, wymieniony w 1801 r. na murowany. W związku ze zniesieniem obowiązku ważenia towarów o ciężarze przekraczającym 10 cetnarów, w 1846 r. Wielką Wagę rozebrano, a na jej miejscu postawiono pomnik Fryderyka II.

W trakcie badań wykopaliskowych odsłonięto także relikty poświadczające kolejną, istotną funkcję placu rynkowego związaną z wymiarem sprawiedliwości. W miastach lokacyjnych istniało specjalnie wydzielone miejsce do sprawowania sądów, a niezbędnym elementem każdego placu sądowego było ogrodzenie dzielące go na obszar *sacrum* (sąd) i *profanum* (publiczność) (Kocher 1993, s. 69-73). Na wrocławskim rynku między wschodnią ścianą Sali Wójtowskiej Ratusza (będącej od chwili powstania, tj. od 2. poł. XIV w., miejscem sprawowania sądów) a pręgierzem wzniesionym w 1492 r., odsłonięto na calcu pozostałości rowu oraz plecionkowego płotu znajdującego się przy jego krawędzi. W obrębie ogrodzonej strefy natrafiono na resztki konstrukcji drewnianych w postaci dwóch słupów o nieustalonej funkcji. Biorąc pod uwagę lokalizację tych reliktów w miejscu

związanym z wykonywaniem władzy sądowniczej, nie popełnimy nadużycia, interpretując je jako ogrodzenie najstarszego placu sądowego. Z chwilą przeniesienia posiedzeń do Sali Wójtowskiej Ratusza plac sądowy został zlikwidowany. Omawiany teren pokryto luźnym, kamienno-ceglanym brukiem, na którym ustawiono drewniany pręgierz.

Po pręgierzu pozostała konstrukcja drewniana w postaci trzech ułożonych na krzyż belek, łączonych w środku na obłap. W miejscu tym wyżłobiono prostokątne gniazdo umożliwiające umocowanie pionowego słupa. Stabilizowany był on dodatkowo czterema zastrzałami umocowanymi w gniazdach wyciosanych 10 cm od końców ramion krzyżaka. W momencie odkrycia centralna partia krzyżaka wciśnięta była ok. 30 cm głębiej niż końcówki. Dodatkowo nacisk słupa spowodował przełamanie najdłuższej belki i lekkie rozsunięcie całej konstrukcji. Odsłonięte relikty przykryte były 60-centymetrową warstwą mierzwy, na której zalegał piaskowy podsyp grubości do 15 cm. Możemy więc przypuszczać, że pręgierz został zdemontowany i zastąpiony nowym, najprawdopodobniej także drewnianym, gdyż kamienny powstał dopiero w 1492 r.

Przy pręgierzu wykonywano m.in. karę chłosty, wylewano fałszowane wino czy też wystawiano na pokaz obcięte złoczyńcom ręce. W okolicy podstawy drewnianego pręgierza odsłonięto fragment prawej kości łokciowej dorosłego mężczyzny, którą – mimo braku intencjonalnych nacięć – uznać należy za materialny ślad działania średniowiecznego wymiaru sprawiedliwości.

Obraz zagospodarowania przestrzeni rynkowej nie był statyczny, lecz podlegał dynamicznym zmianom. Co więcej, zmieniała się także jego powierzchnia. Szybkie podnoszenie się powierzchni Rynku (ok. 1 m do początków XIV w.), spowodowane narastającymi warstwami śmieci i ich neutralizacją za pomocą nawożenia czystego piasku, doprowadziło do znacznych utrudnień w komunikacji między placem rynkowym a pierwszą – w tym momencie zagłębioną już w 2/3 lub nawet 3/4 swej wysokości – kondygnacją budynków mieszkalnych. Aby „odsunąć" śmieci przedostające się przez otwory drzwiowe do wnętrza budynku, wszystkie istniejące wówczas przyrynkowe kamienice zaopatrzono jeszcze w 2. poł. XIII wieku w przedproża, anektując przylegające do pierzei partie rynku. Były to pomieszczenia wysunięte na ok. 4 m na zewnątrz od frontowej ściany, osiągające wysokość równą rozmiarom pierwszej kondygnacji. Wystawały one jedynie kilkadziesiąt centymetrów ponad poziom terenu i najprawdopodobniej od góry przykryte były płaskim dachem. Z powstałej w ten sposób platformy, być może, dodatkowo zadaszonej w formie podcienia, można było dostać się na pierwsze piętro kamienicy. Na magazynowy parter, będący w tym momencie już właściwie sutereną, wchodzono przez drzwi umieszczane w murowanej lub rzadziej drewnianej, frontowej ścianie przedproży. Różnicę w wysokości między powierzchnią Rynku a progami drzwi pokonywano za pomocą kamiennych lub drewnianych schodów.

Na podstawie dostępnych danych możemy w następujący sposób rekonstruować zagospodarowanie przestrzeni placu rynkowego ok. 1300 r. (ryc. 9). Pas terenu bezpośrednio przylegający do kamienic zajmowały przedproża, a w odległości kilku metrów od ich frontowej ściany zlokalizowano równoległy do pierzei ciąg drewnianych kramów. Drugi rząd znajdował się przy bloku śródrynkowym (z ratuszem, sukiennicami i kramami bogatymi), a między nimi (w przypadku pierzei wschodniej i zachodniej) umieszczono brukowane ciągi komunikacyjne. Obecności tak solidnie utwardzonego traktu nie stwierdzono w pierzei północnej. W tym przypadku nawierzchnię tworzyła najprawdopodobniej lekka konstrukcja drewniana, analogiczna do odkrywanych w obrębie licznych ulic Wrocławia. W ten sam sposób wymoszczono trakt łączący Przejście Sukiennicze z ulicą Kurzy Targ. Na placu zachodnim znajdowała się zadaszona wiatą Wielka Waga, a przed wschodnią ścianą ratusza funkcjonował plac sądowy.

Powstanie stałych punktów sprzedaży na Rynku, reprezentowanych przez kramy z brukowanymi podłogami i wzniesionymi w konstrukcji szkieletowej oraz wybrukowanie traktów komunikacyjnych, hamowało w tych miejscach procesy prowadzące do podnoszenia się poziomu terenu. Gwałtowny skok nastąpił w XIV w., a został on najprawdopodobniej spowodowany zniszczeniami wywołanymi przez pożar.

Wyraźne ślady przepalenia ścian oraz pokłady polepy zalegające we wnętrzach przedproży są ewidentnymi dowodami kataklizmu niszczącego dotychczasową zabudowę. Najprawdopodobniej również wówczas uległy spaleniu drewniane kramy. Wnętrza przedproży zostały zasypane, a zgliszcza przykryte grubym do 30 cm pokładem piasku, podnoszącym powierzchnię przy pierzejach do wysokości ok. 119 m n.p.m.

Po pożarze, dzięki likwidacji przedproży, pierzeje rynku cofnęły się na pierwotne miejsce (ryc. 10),

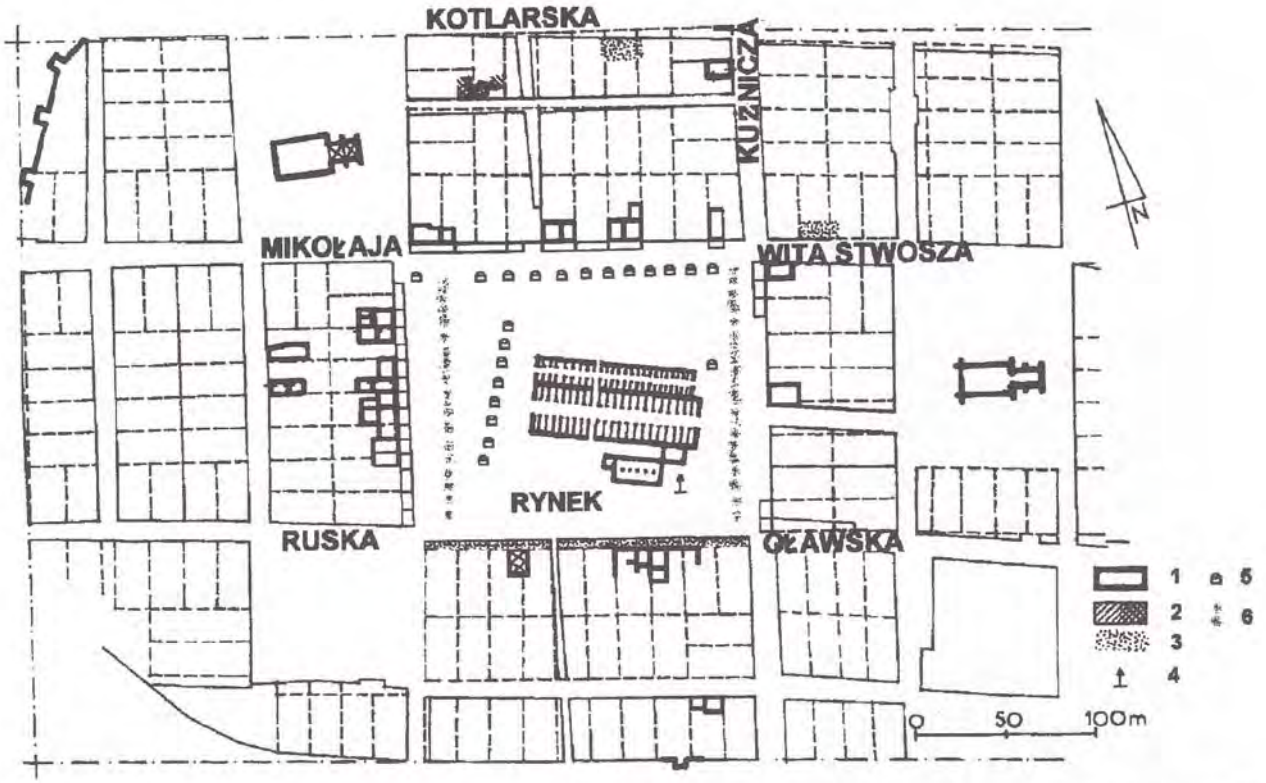


Ryc. 9. Schemat zagospodarowania Rynku około 1300 r.: 1 – zabudowa murowana (wraz z przedprożami); 2 – zabudowa fachwerkowa; 3 – przybliżona lokalizacja zabudowy murowanej; 4 – drewniany pręgierz; 5 – przybliżona lokalizacja kramów; 6 – bruki

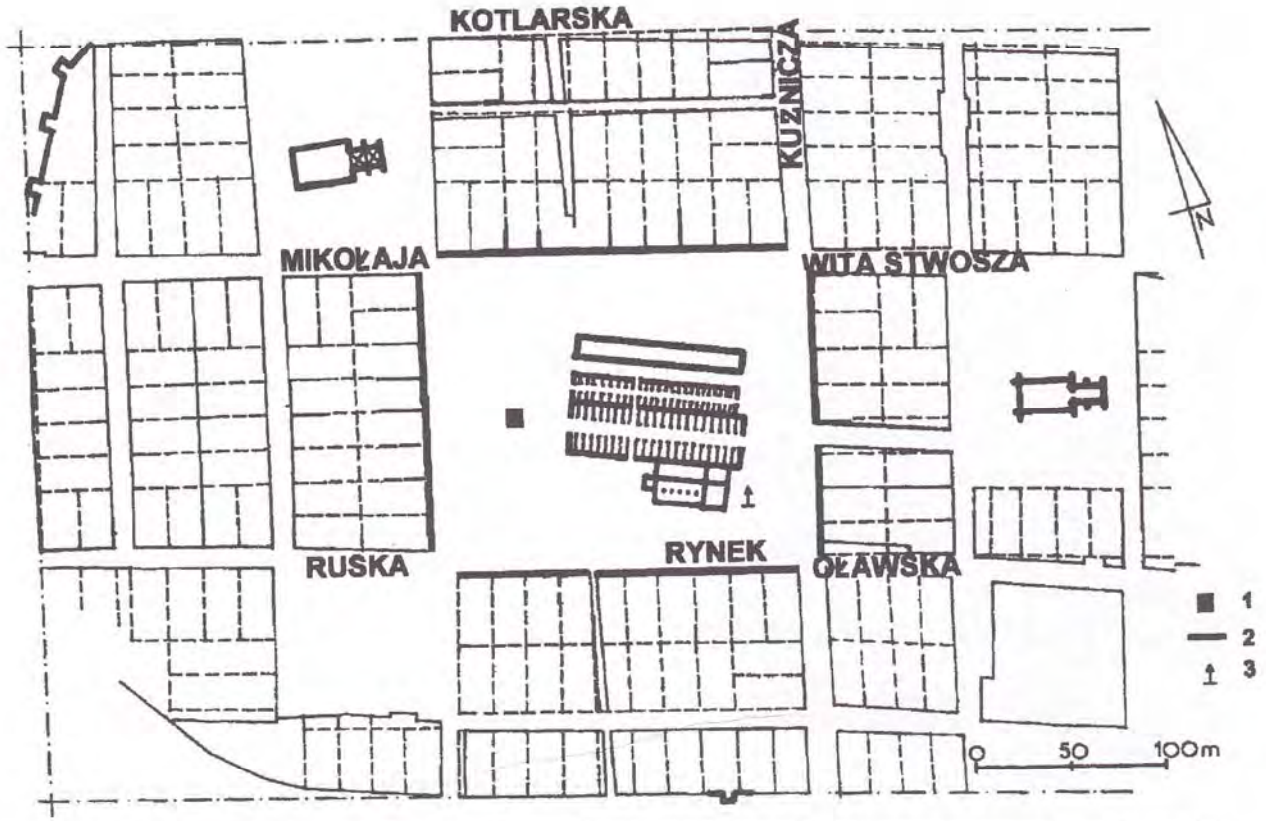


Ryc. 10. Schemat zagospodarowania Rynku w połowie XIV w.: 1 – Wielka Waga; 2 – linia zabudowy przyrynkowej; 3 – pręgierz

Ryc. 11. Złoty pierścień (fot. T. Gąsior)

Ryc. 12. Zapinka (fot. T. Gąsior)

Ryc. 13. Nabierka łyżki (fot. T. Gąsior)

a przyrynkowe domy zostają odbudowane. Pogrążone już całkowicie w podłożu pierwsze kondygnacje zamienione zostały w piwnice. Uzupełniono także luki w zabudowie, wznosząc kolejne murowane domy z progami znajdującymi się na dzisiejszym poziomie terenu. Działania te wiązane są z dekretem Rady Miejskiej z 1363 r., nakazującym w miejsce spalonych domów drewnianych budować murowane kamienice (Chorowska 1994, s. 33). Na całym placu rynkowym ponownie narastają pokłady mierzwy przesypywane warstwami piasku, czy też ceglanego gruzu. Rozbudowie uległ ratusz, wzniesiono także budynek szmatruza, a jedynymi poświadczonymi archeologicznie stałymi elementami zagospodarowania przestrzeni rynkowej w XIV w. jest Wielka Waga oraz drewniany pręgierz, ustawiony na dawnym placu sądowym.

Wymownym świadectwem tętniącego życia na średniowiecznym rynku są liczne zabytki ruchome. Prócz już wspomnianych, związanych z handlem i wytwórczością, znajdujemy wśród nich nie tylko przedmioty analogiczne do odkrywanych w innych częściach miasta, lecz także wyroby unikatowe o specyficznej randze i charakterze. Niewątpliwie z patrycjatem łączyć możemy złoty pierścień z szafirem (?) (ryc. 11) oraz emaliowaną zapinkę z napisem „VIVI" (ryc. 12). Zapewne własnością przedstawicieli wyższych warstw społecznych był nóż z bogato zdobioną głownią, wykwintna metalowa sprzączka, czy też okucie przedmiotu o nie sprecyzowanej funkcji. Zagadkowym znaleziskiem jest nabierka cynowej łyżki ornamentowana z jednej strony motywem ryb (ryc. 13), od wewnątrz zaś podzielona na cztery pola, w których umieszczono m.in. wyobrażenie krzyża greckiego oraz sześcioramiennej gwiazdy. Świadectwem obecności Żydów jest unikatowe znalezisko kościanego jadu (ryc. 14), czyli wskaźnika do czytania Tory. Wśród pozyskanych zabytków znajdują się także elementy oporządzenia jeździeckiego w postaci ostróg, wędzideł oraz inkrustowanego srebrem lub cyną strzemiona (ryc. 15). Militaria reprezentowane są tylko przez groty strzał i bełtów oraz fragment halabardy.

Obraz wrocławskiego placu rynkowego, wyłaniający się z analizy tak źródeł pisanych, jak i archeologicznych, ukazuje nam w ogólnych zarysach proces prowadzący do ukształtowania się centrum średniowiecznego miasta, a więc miejsca szczególnego, pozwalającego na realizację różnorakich funkcji zaspokajających potrzeby mieszczan.

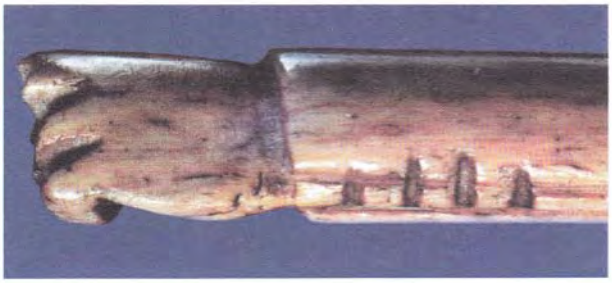

Ryc. 14. Fragment kościanego jadu (fot. T. Gąsior)

Bowiem, jak nauczał Tomasz z Akwinu: *Należy zatroszczyć się o to, aby każdy mógł zaspokajać swoje potrzeby stosownie do swej sytuacji i stanu, inaczej bowiem ... miasto nie zdoła przetrwać* (św. Tomasz, 151; cyt. za Możdzioch 1999, s. 24, przyp. 14).

Ryc. 15. Strzemię (fot. T. Gąsior)

## LITERATURA


Bresch J.,
1998 *Wrocławska Wielka Waga w świetle badań archeologicznych*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne", t. 40, s. 529-536.

Buśko C.,
1998 *Archeologia w Rynku. Archäologie auf dem Ring*, Wrocław.
1999 *Zmiany w zagospodarowaniu wrocławskiego Rynku w XIII-XIV wieku*, [w:] M.Smolak [red.], *Wrocławski Rynek*, Wrocław, s. 107-115.
1999a *Zmiany w ukształtowaniu terenu przedlokacyjnego i lokacyjnego Wrocławia*, „Medievalia Archaeologica", t. 1, s. 43-50.
2000 *Drewniane kramy i urządzenia użyteczności publicznej na wrocławskim Rynku*, [w:] *Archaeologia et historia*, Łódź, s. 87-104.

Buśko C., Trzciński M.,
w druku *Wrocławski plac sądowy w średniowieczu.*

Chorowska M.,
1994 *Średniowieczna kamienica mieszczańska we Wrocławiu*, Wrocław.

Czerner O.,
1976 *Rynek wrocławski*, Wrocław.

Czerner R., Lasota C.,
1998 *Wrocławskie sukiennice*, [w:] J. Rozpędowski [red.], *Architektura Wrocławia*, t. 4, *Gmach*, Wrocław, s. 9-34.
1999 *Etapy budowy średniowiecznego wrocławskiego Ratusza w świetle wyników badań z 1997 roku*, [w:] M. Smolak [red.], *Wrocławski Rynek*, Wrocław, s. 14-18.

Goliński M.,
1997 *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Wrocław.

Goliński M., Żerelik R.,
1992 *Księga podatkowa miasta Wrocławia z drugiej połowy XV wieku*, „Sobótka", t. 47, nr 3-4.
1992a *Wrocławska miejska księga czynszów z połowy XIV wieku*, [w:] W. Korta [red.], *Studia średniowieczne*, Wrocław.

Henricus Pauper
1860 *Henricus Pauper. Rechnungen der Stadt Breslau von 1299-1358 nebst zwei Rationarien von 1386 und 1387...* C. Grünhagen [wyd.], CDS, t. 3, Breslau.

Jakimowicz T.,
1997 *Ratusz jako miejsce kulturowe*, [w:] *Ratusz w miastach północnej Europy*, Gdańsk, s. 37-48.

Jastrzębski A.,
1999 *Produkcja na wrocławskim rynku w 2. połowie XIII i XIV wieku*, „Medievalia Archaeologica", t. 1, s. 89-99.

Kocher G.,
1993 *Richter und Gericht*, [w:] *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums und Berichte aus dem Forschungsinstitut für Realienkunde*, Nürnberg.

Morawski Z.,
1992 *Funkcje religijne placów miejskich w średniowiecznej Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 40, nr 3, s. 295-304.

Możdzioch S.,
1999 *Miejsca centralne Polski wczesnopiastowskiej. Organizacja przestrzeni we wczesnym średniowieczu jako źródło pozniania systemu społeczno-gospodarczego*, [w:] S. Możdzioch [red.], *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej. Spotkania Bytomskie III*, Wrocław, s. 21-52.

Piekalski J.,
1999 *Forma i konstrukcja budynków*, [w:] C. Buśko, J. Piekalski [red.], *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ul. Więziennej 10-11 we Wrocławiu*, „Wratislavia Antiqua", t. 1, Wrocław, s. 37-41.

Stein B.,
1995 *Bartłomieja Steina renesansowe opisanie Wrocławia*, R. Żerelik [wyd.], Wrocław, s. 21-22.

Urbańczyk P.,
1992 *Plac miejski – skutek czy warunek powstania miasta*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 40, nr 3, s. 283-288

Wiśniewski Z.,
1993 *Rezultaty ratowniczych badań archeologicznych na Starym Mieście we Wrocławiu przy ul. Sukiennice*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne", t. 34, s. 319-338.

Wysocka I.,
1999 *Naczynia i drobne przedmioty drewniane z wrocławskiego rynku*, „Medievalia Archaeologica", t. 1, s. 101-124.

Zlat M.,
1997 *Ratusz – zamek mieszczan: symbolika typu architektonicznego i jego form*, [w:] *Ratusz w miastach północnej Europy*, Gdańsk, s. 13-36.